

e-ISSN: 2651-3595

kalemname

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

9/18
Aralık 2024

DergiPark
AKADEMİK

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

EBSCOhost

SÖBIAD

SIA
Scientific Indexing Services

**Academic
Resource
Index**
ResearchBib

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2651-3595

Sayı/No:18

Aralık/December 2024

Dergi Eski Adı: *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)*

(Eski ad altında yayımlanan sayılar: 2016, Cilt:1 Sayı:1-2; 2017, Cilt:2 Sayı:3-4; 2018, Cilt:3 Sayı:5)

Eski e-ISSN: 2547-9504

Previous Title: *The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty*

(Year Range of Publication with Former Title: 2016-2018 Vol:1, No:1-Vol: 3, No:5)

Former e-ISSN: 2547-9504

Kapsam: Sosyal Bilimler-Dinî Araştırmalar

Scope: Social Sciences-Religious Studies

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Period: Biannually (June & December)

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce, Arapça, Almanca

Publication Language: Turkish, English, Arabic, German

Kalemname, yılda iki sayı yayımlanan uluslararası bilimsel ve hakemli bir dergidir.

Kalemname is an international peer-reviewed academic journal published twice a year.

Makaleler; Türkçe-İngilizce başlık, öz (en az 150 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce özet (en az 250 kelime) ve İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Articles contain an Turkish-English title, an abstract (at least 150 words), keywords (at least 5 concepts), a summary (at least 250 words), and a bibliography prepared with the ISNAD.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences

TOPLUMSAL İDEOLOJİK KURGULAMALARDA ÜTOPIK, DİSTOPIK ve ÜSTOPIK İMGELEMLER

Hakan ARIKAN

Dr. Öğr. Üyesi

Kırıkkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Sosyoloji Bölümü

Sosyometri Anabilim Dalı

Asst. Prof.

Kırıkkale University Faculty of Humanities and Social Sciences

Department of Sociometry

Kırıkkale, Türkiye

hakanarikan@kku.edu.tr

orcid.org/0000-0001-7036-561X

Muammer BİLGİÇ

Yüksek Lisans Öğrencisi

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Postgraduate Student

Kırıkkale University Institute of Social Sciences

Department of Sociology

Kırıkkale, Türkiye

muammerbilgic1@gmail.com

orcid.org/0009-0007-1375-3131

Öz

İnsanlar her dönem yaşadıkları zaman ve mekânın toplumsal koşullarının daha iyisinin geçmişte veya gelecekte mümkün olduğunu veya olabileceğini düşünmüş ve bunu gerçekleştirmek için teoride ve pratikte bir mücadele ve bunları anlatan gerçekçi veya gerçeküstü kurgulu eserler vermiştir. Ütopik eserler, mevcut koşulların çok daha ötesinde, ideal mutlu refah bir toplumsal düzenin anlatıldığı edebî ama aslında sosyolojik metinlerdir. Ütopyanın gelecek tasarımları tanrısal-kutsaldan seküler-dünyevi olana doğru dört dönemdir: Her ütopya, kurgucusunun kendi idealidir ve başkaları için distopik olabilir. Aslında her ütopik metnin içinde örtülü bir distopya, her distopyanın içinde de muhalif bir çıkış yolu arayışı vardır. Bu ikili ilişkiyi, iç içe geçmişliği ifade etmek için Margaret Atwood "üstopya (ustopia)" kavramını kullanmıştır. Bu çalışmada ütopya ve distopya imgelemlerinden ve örnek eserlerinin içerik analizlerinden yola çıkarak aslında nasıl üstopik metinler olduklarına dair yorumlamalar yapılacaktır. Ütopya ve distopya aslında yaratıcısının, zamanın ve mekânın ruhunu taşıyan belirli tarihsel tecrübelerden ve ideolojik ön kabullerden şekillenmiş birer kurgusal toplumsal düzendir. Bu çalışmada genel teorik olarak sosyolojik yapısal inşacılık bakış açısının yanı sıra Karl Manheim'in ütopya ve ideoloji ilişkisi yaklaşımı temel alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Distopya, Üstopya, İdeal Düzen, İdeoloji.

UTOPIAN, DYSTOPIAN and UTOPIAN IMAGERY in SOCIAL IDEOLOGICAL CONSTRUCTIONS

Abstract

People have always thought that better social conditions of the time and place they live in were possible or could be in the past or in the future, and they have struggled in theory and practice to realize this and have produced realistic or surreal fictional works that describe these. Utopian works are literary but actually sociological texts that describe an ideal, happy and prosperous social order that is far beyond the current conditions. The future designs of utopia are in four periods, from divine-sacred to secular-worldly: Every utopia is the ideal of its creator and can be dystopian for others. In fact, there is a hidden dystopia in every utopian text, and an oppositional search for a way out in every dystopia. Margaret Atwood used the concept of “ustopia” to express this dual relationship, this intertwining. In this study, interpretations will be made on how they are actually utopian texts, based on utopian and dystopian imaginations and content analyses of sample works. Utopia and dystopia are actually fictional social orders shaped by specific historical experiences and ideological preconceptions that carry the spirit of their creator, time and place. In this study, the general theoretical sociological structural constructivism perspective as well as Karl Mannheim’s approach to the relationship between utopia and ideology will be taken as basis.

Keywords: Utopia, Dystopia, Ustopia, Ideal Order, Ideology.

Giriş

“Cennet için sana ihtiyacımız var. Cehennemi kendi başımıza da yapabiliyoruz.”

“Neden cenneti tuttuğumuzda [...] bu kadar sık cehennem üretiyoruz?”¹

“Ütopik düşünce nereye gitti? Çünkü asla tamamen kaybolmaz: Bunun için çok umutlu bir türüz.

“İyi”, bizim için her zaman “Kötü” bir ikizi olabilir, ancak diğer ikizi “Daha İyi.”²

Margaret Atwood

Thomas More'nin (2012) 1516 yılında, ütopya sözcüğü; aynı adla yayınladığı ünlü eserinden bugüne sadece edebî bir tür olarak değil, aynı zamanda bir bilimsel kavram olarak da literatüre girmiştir. Olumsuzluk anlamı veren “u” ön eki ile Yunancadaki “topos”, yani yer ya da mekân anlamına gelen sözcüğün birleşiminden oluşturulan bu ad, sonuna aldığı “ia” sonekiyle birlikte bir ülke anlamına gelmektedir.³ Ütopyanın üç önemli özelliği şöyle özetlenebilir: “U” olumsuzluk ön eki mevcut “olan” gerçeklikten bir kopuşla ilgili olduğu için zihinsel soyutlamayla, “topos” kelimesi mekân ile, son olarak da “ia” eki ile bir ülke ya da yaşanan mekân anlamına gelmesiyle toplumla ilişkilenebilir. Gerçek bir zamana ait olsalar da olmasalar da kısaca

¹ Margaret Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü* (İstanbul: Doğan Kitap, 2017), 84.

² Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 94.

³ Sadık Usta, *Türk Ütopyaları: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ütopya ve Devrim* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), a. mlf., *İlkçağ Ütopyaları: Mükemmel Toplum ve İlk Devlet Teorileri* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015).

ütopyayı bir zaman, mekân ve toplum soyutlaması olarak anlamak da mümkündür. Ütopik toplumlar, çok farklı çeşitleri olsa bile aslen içinde yaşadığımız toplumdaki farklı bir kurgusal toplumları anlatırlar. Sadece gerçekdışı ütopya araştırmacısının da belirttiği üzere eleştirel edebî yazılar olarak ütopya, temelde bu eleştirilerini mevcut veya gerçek olan mekâna ve topluma yöneltir.⁴

Gerçekte her ütopya, ütopya kurgucusunun kendi kurgusunu yaptığı ideolojik filtrelediği bir idealdir ve bu ideal toplumda maruz kalacak başkalarının ideal düzen hayallerini distopik bir problem hâline getirebilir. Ayrıca zaten birilerinin kendi ütopik ideal düzeni gerçekte en iyisi veya daha iyisi olmayabilir. Ama bu ideal arayışında direktmesinin veya zorla empoze etmesinin yaratacağı mutsuz, özgürlüğü sınırlandırılmış, refah olmayan, eşitliksiz ve adaletsiz hatta ahlaki sorunlu bir toplumun toplumsal sorunlara yol açacağına değinen distopik metinlerin içerisinde de bütün bu olumsuzluklardan rahatsız olup mücadele eden insanlar için umut olabilirler. Yani aslında her ütopik metnin içinde örtülü bir distopya, her distopyanın içinde de muhalif bir çıkış yolu arayışı vardır. Bu ikili ilişkiyi, bazısı için dikotomiye ve aslında iç içe geçmişliği ifade etmek için Margaret Atwood “üstopya (ustopia)” kavramını ilk kez kullanmıştır.⁵ Ütopya ve distopyayı birleştiren yani hayal edilen mükemmel bir toplum/ülke ve bunun tam karşıtı olan bir dünya. Bu çalışmada inceleme altına alınan bu belirtilen ütopist, dispotist ve üstopist eleştirel duruşlarla benzeşen bir biçimde özellikle ütopya yola çıkarak, mevcut toplumların aile, hukuk, ahlak, ekonomi, siyaset, sosyal ve kültürel pratikleri ve onların ürünleri hakkında neler söylenebileceği de araştırılmaktadır. Felsefi ve her ne türü olursa olsun bu eserler aslında mevcut toplumların ve yazarların bulunduğu zaman ve mekândan bağımsız olmadan ve yazarının ideolojik temelleri ve değerleri de mutlaka dikkate alınarak incelenmelidir. Bu çalışmada edebî ama aslında felsefi ve sosyolojik analize tabii olması da gereken bazı ünlü örnek eserlerin içerik analizlerine de göndermeler yapılmıştır. Karl Mannheim’in (2019) ünlü eseri *İdeoloji ve Ütopya* ve benzer bazı eserler⁶ referans alınarak ideolojik boyutları da sosyolojik bir yaklaşım olan sosyal inşacılık

⁴ Usta, *Türk Ütopyaları*; Usta, *İlkçağ Ütopyaları*; Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*, çev. M. Okyayuz. (Ankara: Epos Yayınları, 2002); Ernst Bloch, *Umut İlkesi*, çev. Tanıl Bora, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013); Ernst Bloch, Theodor Wiesengrund Adorno. “Bir Şeyler Eksik: Ütopik Özlemin Çelişkileri Üzerine Tartışma”, çev. H. Hünler, *Ernst Bloch’la Söyleşiler*, ed. U. U. Aydın, (İstanbul: Habitus Yayıncılık, 2015); Fredric Jameson, *Ütopya Denen Arzu*, çev. F. B. Aydar (İstanbul: Metis Yayınları, 2009).

⁵ Margaret Atwood, “Sunuş”, *Cesur Yeni Dünya*, çev. Ümit Tosun (İstanbul: İthaki Yayınları, 2007).

⁶ Sebastian Mitchell, (2022) *Utopia and Its Discontents: From Plato to Postmodern*, (London: Bloomsbury Academic, 2022); Craig Buckley, “Introduction: The Echo of Utopia”, *Utopie, Texts and Projects, 1967-1978*, ed. Craig Buckley ve Jean Louis Violeau (Los Angeles, CA: Semiotext(e), 2011); Aristoteles, “Kadıköylü Phaleas’ın Eşitlikçi Devlet Tasarısı”, *Platon’dan Jambulos’a Antikçağ Ütopyaları*, ed. Sadık Usta, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2005); Aristoteles, “Miletli Hippodamos’un Komünal Kenti”, *Platon’dan Jambulos’a Antikçağ Ütopyaları*, ed. Sadık Usta, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2005); *Ütopya Sözlüğü*, ed. Michele Sarcey Riot, Thomat Bouchet, Antoine Picon, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2003).

teorisinin kavramsal ve kuramsal desteği ile ele alınacaktır.

İnsanlar gereksinimleri, tutkuları, kaygıları ve beklentileri olan, bilerek ve isteyerek münzevi bir yaşamı tercih edenler hariç birlikte yaşayan bir canlı türüdür. Her bir insanın, toplum içerisinde, kaygıları ve beklentileri bir diğerinden farklı olabilirken, gereksinimler ve tutkular arasına da sınır koyabilmek de kolay değildir. Avcı-toplayıcılıktan günümüzün karnesi iyi olan demokrasilerine kadar geçen bin yılları aşan süreçte insan türü her yeni güne yeni problemlerle karşılaşarak başlamış, sürekli bir mücadele vermek zorunda kalmıştır. Cennet; yitiren, üzülen, acı çeken, yaşlanan ve ölen insanın bedenine ve yaşamına dair tüm iş ve oluşların dilediğince gerçekleşeceğine inandığı bir öte dünya beklentisidir. Mesih ya da Mehdi beklentisi de yine aşkın anlatılardan kaynaklanan ama gerçekleştiğinde kötü giden iş ve oluşların bu dünyada düzeleceği gelecek tasavvurudur. Yaşam koşullarının ve toplumsal işleyişin çok daha iyi olabileceğine inanıp zihninde kurguladığı bu dünyaya ait böyle bir düzeni, tüm mekânsal yapıları ve pratikleriyle bir araya getirerek çağına hitap eden ve aynı zamanda hem bir toplumsal politik eleştiri olan hem de çıkış yolu gösteren metinler de ütopyalardır. Ütopyacı, tanrılarla konuşarak aldığı ilhamla ilahi bir tasarım peşinde koşan biri olmadığı gibi, gerçekleşmesi olanaksız hayallerin anlatıcısı da değildir.

Aydınlanmanın, modernitenin, coğrafi keşiflerin, bilim ve teknolojideki sıçrayışın Batı Avrupa'da oluşturduğu iyimser hava ile çok daha güzel gelecek tasarımlarıyla hem mevcut düzeni eleştiren hem de insanlara farklı yaşamsal ve mekânsal seçenekler sunarak umut aşılayan ütopyaların yerini, 20. yüzyılda peş peşe yaşanan felaketlerle birlikte, büyük oranda distopyalar almıştır. Postmodern akımlar; bilim ve teknolojideki ilerlemelerin, sanayi devriminin, ulaşım ve erişimin kolaylaşmasının insanlar arasındaki eşitsizliği ve çatışmaları gidermediğini, tam tersine daha da artırdığını söylerken, distopik metinlerde ilerlemenin olası en kötü sonuçları tasavvur edilmiştir.

Ütopya veya distopya insanın özgürlük ve refah arayışına dair iki ayrı yaklaşım tarzıdır. Biri ideal bir toplum tasarlar, diğeri yaşanabilecek felaketlerin tablosunu çizer. Ancak ikisi de mevcut sisteme dair politik eleştiridirler ve insanda zamanın ve mekânın sosyolojisine dair farkındalık oluştururlar.⁷ Diğer taraftan her metin, yazarın içinde bulunduğu koşullardan ve beslendiği kayaklardan etkilenerek üretildiği için ideal varsayılanın içinde kötülük, karamsarlığın içinde umut taşır. Aslında korkunç bir ütopya olan distopyaya, ütopyanın “doppelganger”i

---

⁷ Mahmut Avcı, “Ütopya İçinde Distopya: Herbert George Wells’in Zaman Makinesi”, *Temaşa Felsefe Dergisi*, 16 (2021), 201.

denilirken⁸; Atwood, bu iki kavramın içerisinde birbirlerinin örtük hâlinin bulunduğunu çok daha pratik bir biçimde anlatmak için “üstopya (ustopia)” kelimesini kullanmıştır.⁹

1. Ütopya, Distopya ve Üstopya

1.1. Ütopya

Özgürlük, adalet ve eşitlik insanın süregelen bir arayışıdır. Bu arayış kendini biteviye yeniden üretir.¹⁰ Sir Thomas More'nin *Ütopya'sı* (1516) ve Campanella'nın *Güneş Ülke'si* bu arayışın dillendirildiği iki edebî eserdir. Ütopya terimi, More'nin aynı adlı eserinden türetilmiştir ve “genellikle aşağılayıcı bir vurguyla gerçekçi olmama anlamında kullanılır”.¹¹

More, *Ütopya* adını verdiği eserini kaleme almadan önce Platon'un *Devlet*, Cicero'nun *De Re Publica* (MÖ 52), Aziz Augustinus'un *De civitate Dei (Tanrı Şehri)* (426), Farabi'nin *El-Medinetü'l Fâzıla (Erdemli Şehir)* (950) ve Dante Alighieri'nin *De Monarchia* (1308) adlı eserlerinde de bir nevi ütopya teması işlenmiştir.¹²

“Ütopya” kelimesi, Latince ou-topos kelimelerinden türetilmiştir ve “olmayan yer (no place)” anlamına gelmektedir.¹³ Bu çerçeveden baktığımızda ütopya iyi ya da kötü ama gerçekte olmayan bir yer anlamına gelebilir.¹⁴ Fakat süreç içerisinde “ütopya” kelimesi ile kastedilen “iyi yer, ideal yer” olmuştur.¹⁵ More, sadece ütopya kelimesini icat etmekle kalmamış, aynı zamanda bir edebiyat türü olan ütopya kavramının içeriğini de icat etmiştir. More, ütopya ile “bir kısmı edebî bir form; daha önemli kısmı ise, insani ve toplumsal dönüşümün olanaklarına yönelik yeni ve geniş kapsamlı bir anlayışı” literatüre kazandırmıştır.¹⁶ David Harvey, “ütopya”yı şöyle tarif etmiştir:

Ütopya, yalıtılmış, tutarlı bir organizasyona sahip, büyük ölçüde dışa kapalı bir ekonomisi olan, (ama dış dünyayla sıkı denetlenen ilişkileri de vardır) suni bir adadır. Adanın iç uzamsal

⁸ *Utopia, Dystopia-Conditions of Historical Possibility*, ed. M. D. Gordin, Helen Tilley, Gyan Prakash. (Princeton: Princeton University Press, 2010), akt. Emel Aras, “Ütopya Arzusunda Bir Distopyacı: Berci Kristin Çöp Masalları”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7/2, (2023) 1044.

⁹ Aras, “Ütopya Arzusunda Bir Distopyacı: Berci Kristin Çöp Masalları”, 1044.

¹⁰ Aras, “Ütopya Arzusunda Bir Distopyacı: Berci Kristin Çöp Masalları”, 1044.

¹¹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akinhay ve Derya Kömürçü (Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 2020), 780.

¹² Funda Civelekoğlu, “Korkunçlaşan Dünyanın Teselli Noktası Olarak Distopya”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 20/80 (2017), 13.

¹³ Gregory Claeys, *Distopyanın Kökenleri: Wells, Huxley ve Orwell*, ed. Gregory Claeys, çev. Zeynep Demirsu- Damla Göl, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018) akt. Fatin Şevki Bulut, “Dijitalleşme Ütopya Mı, Distopya Mı? Huxley Mi? Orwel Mi? Felsefi Bir Değerlendirme”, *Dijital Devlet*, ed. Prof. Dr. A. Kemal Çelebi-Prof. Dr. Birol Kovancılar, (Ankara: Gazi Kitapevi, 2021) 597.

¹⁴ Fatima Vieira, “Ütopya Kavramı”, çev. Z. Demirsu ve D. Göl, *Ütopya Edebiyatı*, ed. G. Claeys (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018) 5.

¹⁵ Emrah Atasoy, “Ütopyacılık, Ütopya ve Distopya Üzerine Genel ve Eleştirel Bir Bakış”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 20/80, (2017), 57.

¹⁶ Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, çev. Ali Galip, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2003) 46.

tanzimi, istikrarlı ve değişmeyen bir toplumsal süreci sıkı bir şekilde düzenler. Kabaca söylemek gerekirse, uzamsal biçim, zamansallığı denetim altında tutar, hayalî bir coğrafya toplumsal değişim ve tarih olanağını denetim altında tutar.¹⁷

Ütopyada çok farklı betimlemelerle anlatılan hayalî bir toplumdur.¹⁸ Hayal edilen toplum elbette ütopya anlatıcısının içinde bulunduğu toplumdan daha iyi bir toplumdur. Bu aynı zamanda ütopyacının daha iyi bir yaşam isteğine de işaret etmektedir.¹⁹ Ütopyada mükemmeliyet zorunluluğu yoktur, tasavvur edilen toplumsal yaşam mevcuttan daha iyidir ve an itibariyle gerçekleşmemiştir.²⁰ Aslında ütopyacının yaptığı alternatif ortaya koyarak içinde yaşadığı düzene dair bir eleştiridir.²¹ Ütopyalarda toplum tasarımları aşkın bir irade ile değil, aklın rehberliğinde yapılır.²² Ütopya yazarı okura tüm ayrıntılarıyla doğal çevreyi, binaları, tapınakları, kurumları, olayları ve süreçleri bir bütünlük içinde sunar.²³ Ancak:

Ütopyacı düşüncenin faillerinin varoluşsal koşullarındaki farklılaşma, onların düşledikleri toplumsal durumun da farklılaşması, onların düşledikleri toplumsal durumunda da farklılaşmasına yol açar. Bu sebeple kimileri için en yüksek değer kabul edilen bir unsur, başkaları için ütopya dışı sayılır.²⁴

Ütopyalarda mekân, genellikle dış etkilere kapalı ya bir adadır ya denizaşırı bir yerdir ya da izole bir bölgedir.²⁵ Ütopyaların kesin bir zaman dilimi yoktur, bu anlatının ütopya olabilmesinin gerekliliğidir.²⁶ Ütopik tasavvurlarının taşıdığı iddia ise, mevcut yaşama alternatif bir düzende toplumun bütün iş ve oluşlarını, ilişkilerini yeninden düzenlemektir.²⁷

1.2. Distopya

Ütopyacının değişmesini istediği yaşam koşullarına ya da idealize edilen geleceğin gerçekleşmemesinin ardından yüzleşilen gerçekliğe distopya adı verilir.²⁸ Aslında her ütopya içinde, ya rahatsızlık veren mevcut statükoya işaret ederek ya da ütopyanın beklenmedik

¹⁷ David Harvey, *Umut Mekânları*, çev. Zeynep Gambetti, (İstanbul: Metis Yayınları, 2008) 196-197.

¹⁸ Clayes, *Distopyanın Kökenleri*, akt. Fatin Şevki Bulut, "Dijitalleşme Ütopya Mı, Distopya Mı? Huxley Mi? Orwel Mi? Felsefi Bir Değerlendirme", 597.

¹⁹ Vieira, "Ütopya Kavramı", 8.

²⁰ Fatima Vieira, "Ütopya Kavramı", 9.

²¹ Civelekoğlu, "Korkunçlaşan Dünyanın Teselli Noktası Olarak Distopya", 13.

²² Veysel Atayman, "Ütopya Kavramına Genel Bir Bakış", *Güneş Ülkesi*, Tommaso Campanella, çev. Veysel Atayman, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004) 9.

²³ Atayman, "Ütopya Kavramına Genel Bir Bakış", 8.

²⁴ Alper Gürkan, *Ütopya ve Modern Dünya*, (Ankara: Pruva Yayınları, 2018) 7.

²⁵ Atayman, "Ütopya Kavramına Genel Bir Bakış", 8.

²⁶ Atayman, "Ütopya Kavramına Genel Bir Bakış", 8.

²⁷ Mahmut Avcı, "Ütopya İçinde Distopya: Herbert George Wells'in Zaman Makinesi", *Temaşa Felsefe Dergisi*, 16, (2021) s.192.

²⁸ Mesut Hazır ve Talha Dereci, "Hayat Bir Distopyadır: Modernlikten Postmodernliğe Bir Ütopya-Distopya Dikotomisi İçinde Toplum", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 20/80 (2017) 97.

sonuçları olarak bir distopya barındırır.²⁹ Distopyayı “dünyevi kötümserlik (secular pesimizm)” olarak da değerlendirmek mümkündür.³⁰

“Distopya” kelimesi ilk kez John Stuart Mill’in, 12 Mart 1868’de parlamentoda yaptığı bir konuşmada kayıtlara geçmiştir. “Var olamayacak kadar iyi” bir düzen ütopya ile kastedilirken, “hayata geçemeyecek kadar kötü” bir düzen de distopya ile anlatılmaktadır.³¹ Mill’in bu ifadesi “karşı ütopya” ya da “ters ütopya” gibi tanımlamalardan daha popüler olmuştur ve bu tanımlamaları da içerecek şekilde kullanılmıştır.³² Mill, bu terimle “hayal edilebilecek en kötü yönetimi veya durumu, kaosu, savaşı ve zorbalığı ve gerçekleşmesini dilerken çok dikkatli olunması gereken bir ütopya” olarak nitelemiştir.³³

Distopyalarda da mesaj okura fantezi dünyaları sunarak verilmektedir.³⁴ Distopyalarda konu totaliter bir rejim, ekolojik bir yıkım ya da bilim ve teknoloji ile insanın özgürlüğünün tehdit edilmesi olabilir.³⁵

Ütopya ya da eutopyanın (iyi yer) aksine “distopya” sık sık “anti-ütopya” ya da “olumsuz ütopya” ile değişmeli olarak kullanılabilir; buradaki amaç, kötülüğün ya da olumsuz toplumsal ve siyasi gelişmelerin üstün geldiği bir toplumsal kurmaca portresini resmedebilmek ya da ütopyacı isteklerin, mantık yanlışlıklarını açığa çıkarma girişiminde bulunan bir hicivini sunmaktır; yahut bu hiciv, B. F. Skinner’in sözleriyle söylersek “kesinlikle kaçınmamız gereken yaşan biçimlerini” göstermek ister -tabii olur da ayrıntılarında uzlaşabilirsek!³⁶

Distopya mükemmel bir toplumsal yaşam idealinin gerçekleşme ihtimalini reddederken çok daha olumsuz koşullara dair tasavvurlar içerir.³⁷

Distopyalarda amaç okuyucuya tasavvur edilen kötülükleri dayatmak değil, neler olabileceğine dair farkındalık oluşturarak okuyucuyu mücadeleye sevk etmektir. Mükemmel toplum / ideal kent mümkün değildir ama daha iyi toplumsal yaşam koşulları ve daha yaşanılabilir

²⁹ Michael D. Gordin, Helen Tilley ve Gyan Prakash, *Mekân ve Zamanın Ötesinde Ütopya ve Distopya, Ütopya/Distopya-Tarihsel Olasılığın Koşulları*, çev. E. Kartal, C.Kayalığıl, A. Turan, (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2020) 8.

³⁰ Gregory Clayaes, *Dystopia A Natural History*, (Oxford: Oxford University Press, 2017) akt. Fatin Şevki Bulut, “Dijitalleşme Ütopya Mı, Distopya Mı? Huxley Mi? Orwel Mi? Felsefi Bir Değerlendirme”, 600.

³¹ John Stuart Mill, *The Collected Works of John Stuart Mill: Public and Parliamentary Speeches Part I November 1850-November 1868*, ed. John M. Robson and Bruce L. Kinzer, (Toronto and London: University of Toronto Press and Routledge & Kegan Paul, 1988) akt. Fatin Şevki Bulut, “Dijitalleşme Ütopya Mı, Distopya Mı? Huxley Mi? Orwel Mi? Felsefi Bir Değerlendirme”, 600.

³² Fatima Vieira, “Ütopya Kavramı”, 22.

³³ M. S. Roth, *Trauma: A Dystopia of The Spirit*, (New York: Berghahn Books, 2005) akt. Avcı, “Ütopya İçinde Distopya: Herbert George Wells’in Zaman Makinesi”, *Temaşa Felsefe Dergisi*, 16, (2021) 194.

³⁴ Funda Civelekoğlu, “Korkunçlaşan Dünyanın Teselli Noktası Olarak Distopya”, *Doğu Batı*, 80 (2017), 34.

³⁵ Clayaes, *Dystopia A Natural History*, akt. Fatin Şevki Bulut, “Dijitalleşme Ütopya Mı, Distopya Mı? Huxley Mi? Orwel Mi? Felsefi Bir Değerlendirme”, 601.

³⁶ Clayaes, *Distopyanın Kökenleri*, 155.

³⁷ Fatima Vieira, “Ütopya Kavramı”, 23.

bir kent muhtemeldir.³⁸

Distopyalar, gelecek tasavvurunu ütopyaların aksine bilim ve teknolojinin kötüye kullanımı üzerinden yapmıştır.³⁹ Ütopyaların geçmişi More'den daha önceye götürülebilirken distopyalar 20. yüzyıldan itibaren sanat eserlerinin içerisinde yerini almaya başlamışlardır.⁴⁰

Coğrafi keşifler, bilim ve teknolojideki gelişmeler, ortalama insan ömrünün uzamaya başlaması, doğaya çok daha etkin bir şekilde hükmedebilme gücü insana akıbeti belirsiz bir ilerleme gücü vermiştir.⁴¹ Bu süreçte ortaya çıkan güç dağılımı, eşitsizlikler ve diğer yeni koşullar ütopyalarda kurgulanan dünyevi cennetin gerçekleşmeyeceğini göstermiştir.⁴²

Pozitivist, Marksist ya da liberal düşüncenin sahadaki pratikleri entelektüel kesimde "sürekli iyiye ve ileriye gidiş fikrinde" soru işaretlerine yol açmıştır.⁴³ Tam da bu süreç, bilim ve teknoloji alanında sürekli ilerlemeden kaynaklanan belirsizliğin oluşturduğu kaygıları dile getiren yeni bir türü, distopyayı doğurmuştur.⁴⁴

20. yüzyılda peş peşe gelen Birinci Dünya Savaşı, 1929 Büyük Buhranı, Hitler'in, Mussolini'nin ve Stalin'in yükselişi, Holokost, İkinci Dünya Savaşı, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombası, Vietnam Savaşı, Franco ve İspanya İç Savaşı ve Çernobil Nükleer Kazası gibi felaketler distopya türüne olan eğilimi artırmıştır.⁴⁵

1932 yılında *Cesur Yeni Dünya*'yı kaleme alan Aldous Huxley, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının ardında 1946 yılında kitabına bir ön söz yazma ihtiyacı duymuştur. Huxley, 1631 Magdeburg yağmasına gönderme yaparak Hiroşima'dan da ders alınacağını söyleyerek gelecek günlerin gerçekten barış dolu olmasa da sınırlı ve kısmi savaşların olacağını ileri sürmüş, nükleer enerjinin endüstriyel amaçlar için kullanılacağından bahsetmiş, eş görülmedik hız ve bütünlükte ekonomik ve sosyal değişimlere işaret etmiştir.⁴⁶

Yeni dönemde insan yaşamının var olan tüm biçimlerinin bozulacağına değinen Huxley, sürecin ileri derecede merkezileşmiş devletler tarafından yönetileceğini ön görmüş, toplumsal değişimlerin ekonomik ve sosyal karışıklıklar getireceğini belirtmiş, tüm dünyada devletlerin

³⁸ Vieira, "Ütopya Kavramı", 23.

³⁹ Vieira, "Ütopya Kavramı", 20.

⁴⁰ Funda Civelekoğlu, "Korkunçlaşan Dünyanın Teselli Noktası Olarak Distopya", 18.

⁴¹ Gregory Claeys-Lyman Tower Sargent, *The Utopia Reader* (New York: NYU Press, 1999) akt. Fatin Şevki Bulut, "Dijitalleşme Ütopya Mı, Distopya Mı? Huxley Mi? Orwel Mi? Felsefi Bir Değerlendirme", 601.

⁴² Atasoy, "Ütopyaçılık, Ütopya ve Distopya Üzerine Genel ve Eleştirel Bir Bakış", 60.

⁴³ Michael D. Gordin vd., *Mekân ve Zamanın Ötesinde Ütopya ve Distopya*, 9.

⁴⁴ Claeys ve Sargent, *The Utopia Reader*, akt. Fatin Şevki Bulut, "Dijitalleşme Ütopya Mı, Distopya Mı? Huxley Mi? Orwel Mi? Felsefi Bir Değerlendirme", 601.

⁴⁵ Atasoy, "Ütopyaçılık, Ütopya ve Distopya Üzerine Genel ve Eleştirel Bir Bakış", 60-61.

⁴⁶ Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, çev. Ümit Tosun, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2019), 24.

totaliterleşeceğini ileri sürmüştür.⁴⁷

Huxley, kaos karşısında “polis copu ve idam mangaları, yapay açlık, toplu hapsetmeler ve toplu sınır dışı etmeler yoluyla devlet” formatının, “yalnızca insanlık dışı değil” aynı zamanda “açık şekilde ileri teknoloji çağında bir yetersizlik” olduğu tespiti yapmış; yeni dönemin bilim insanlarının ve politikacılarının, “insanlara köleliklerini sevdirmeye konusunda” büyük çaplı araştırmalarının olacağı öngörüsünde bulunmuştur. Huxley’e göre “kölelik sevgisi, insan zihin ve bedenlerinde derin ve kişisel bir devrimin sonucu olmadıkça başarılamaz.” Bu devrimi gerçekleştirmek için çocuk şartlandırma ve skoplamin gibi ilaçlarla ileri bir telkin tekniği uygulanmasını, sosyal ve ekonomik hiyerarşiyi korumak üzere insan farklılıkları üzerine bir bilim dalı geliştirilmesini, alkol ve diğer uyuşturucuların yerini alacak ve onlardan daha fazla keyif verecek bir madde üretilmesini ve insan ürününü standartlaştırmak üzere uzun vadede bir öjenik sistemine geçilmesini de insanlara köleliklerini sevdirmeye konusunda bir ihtiyaç olarak görmüştür.⁴⁸

Bilim ve teknolojiye yeni teknolojilerin eşitsizlikleri gidermek yerine totaliter rejimleri daha da güçlendirmesi distopyalara yol açmıştır.⁴⁹ Totaliter rejimlerin idealize ettikleri toplumsal forma ulaşabilmek için uygulamaktan çekinmedikleri toplum mühendisliği çalışmaları, yani bireyin düşüncelerini ve yaşam tarzını şekillendirmeye yönelik uygulamalar da distopyalara yol açan bir başka süreçtir.⁵⁰ Örneğin, Hitler ve Stalin’in devlete kutsallık atfeden ve bireyi devletin kölesi (state slavery) durumuna indirgeyen yönetim anlayışları siyasal distopyaların gelişiminde etkili olmuştur.⁵¹

19. yüzyılda yaşanan Viktorya Dönemi’nde oluşan iyimserlik havası, Birinci Dünya Savaşı’yla birlikte başlayan katliamlarla yitirilmiştir. Savaş teknolojilerinin tahrip gücünün sürekli artması aydınlanma ile beliren umutları kırmış, ütopyalar yerini distopyalara bırakmıştır.⁵²

Distopik metinlerde güç merkezleri, bedeli ne olursa olsun, kendi çıkarları ekseninde sermayelerini ve nüfuzlarını artırmaya odaklanmışlardır. Bu mekanizmanın içerisinde egemenler için insan önemsiz bir detaydır.⁵³

Post-modern düşünce, aydınlanma düşüncesinin ve modernitenin oluşturduğu iyimserlik

⁴⁷ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 24-25.

⁴⁸ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 25-27.

⁴⁹ Vieira, “Ütopya Kavramı”, 24.

⁵⁰ Atasoy, “Ütopyaçılık, Ütopya ve Distopya Üzerine Genel ve Eleştirel Bir Bakış”, 61.

⁵¹ Claves, *Dystopia A Natural History*, akt. Fatin Şevki Bulut, “Dijitalleşme Ütopya Mı, Distopya Mı? Huxley Mi? Orwel Mi? Felsefi Bir Değerlendirme”, 601.

⁵² Bulut, “Dijitalleşme Ütopya Mı, Distopya Mı? Huxley Mi? Orwel Mi? Felsefi Bir Değerlendirme”, 601.

⁵³ Aras, “Ütopya Arzusunda Bir Distopyacı: Berci Kristin Çöp Masalları”, 1045-1046.

havasını ve evrensel tek gerçeklik iddiasını buharlaştırmıştır. Post-modernite insanların neye inanacağına, nasıl yaşayacağına, toplumsal yapının nasıl olacağına, nasıl dönüşeceğine dair yasa ve inançları reddeder.⁵⁴ Moderniteye karşı bir eleştiri olan post-modern düşünce, toplum karşısında bireyin ikincil pozisyonda olmasına tepki göstermiş, aydınlanma döneminin getirdikleri sorgulanmaya başlanmıştır. Bu süreç distopik eserlerin sanat dalları içerisinde daha görünür olmasına yol açmıştır.⁵⁵

1.3. Üstopya

Ütopya ve distopya arasında sınır aşılmaz bir duvar değildir; her ütopya bir anda distopyaya dönüşebilecekken, distopya hâlimden çıkma umudu da sürekli olarak ütopya kapı açar.⁵⁶ *Damızlık Kızın Öyküsü* kitabının da yazarı olan Margaret Atwood, ütopya ve distopya türlerinin iç içeliğine değinerek, bu iki türün birleşiminden doğan yeni türe “üstopya” (ustopia) adını vermiştir.

Üstopya, benim ütopya ve distopyayı –hayal edilen mükemmel toplum ve onun karşıtı- bir araya getirdiğim bir dünyadır; çünkü benim bakış açım göre, her biri, diğerinin örtük bir versiyonunu içerir.⁵⁷

Teknolojik ilerleme bir taraftan yaşamı kolaylaştırırken diğer taraftan insanın özgürlük alanına dair kısıtları da beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan “eşitlik, adalet ve özgürlük” vaatlerinin insanlara haklarının teslim edilmesinden ziyade egemenin bir lütfu olarak sunulması toplumsal bölünmelere yol açmıştır. 20. yüzyılda peş peşe yaşanan savaşlar ve krizler ütopya umudunun distopya kabusuna dönüşmesine yol açmıştır. Bir bakıma distopya, ütopyanın 20. yüzyıldaki “doppelgänger”idir.⁵⁸ Krishan Kumar, distopya ve ütopya arasındaki ilişkiyi şu şekilde ele alır:

Burada, geçmişte her zaman olduğu gibi, karşı-ütopyanın bağımlılığı açıktır. Karşı-ütopya ütopyanın yazgısını paylaşır. Ütopya canlılığını yitirdikçe, karşı-ütopya da yitirir. Ütopyanın gücü ve imgelemi daima karşı-ütopyanın itici gücü ve vazgeçilmez materyali olmuştur. Ütopyanın dünyada bir cennet vizyonu ile esin verme gücünü çıkarın, karşı-ütopya da bu umutların alaycısı ve bu vizyonun dünyevi bir cehennemden söz eden düşmanı olarak buna

⁵⁴Jean François Lyotard, *A Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, (Manchester: Manchester University Press, 1984), xxiv. akt. Fatin Şevki Bulut, “Dijitalleşme Ütopya Mı, Distopya Mı? Huxley Mi? Orwel Mi? Felsefi Bir Değerlendirme”, 601.

⁵⁵Civelekoğlu, “Korkunçlaşan Dünyanın Teselli Noktası Olarak Distopya”, 20.

⁵⁶Aras, “Ütopya Arzusunda Bir Distopyacı: Berci Kristin Çöp Masalları”, 1044.

⁵⁷Margeret Atwood, “Margaret Atwood: the road to Ustopia”, *Guardian*, (Erişim 8 Temmuz 2024).

⁵⁸Michael D. Gordin vd., *Mekân ve Zamanın Ötesinde Ütopya ve Distopya, Ütopya/Distopya-Tarihsel Olasılığın Koşulları*, akt. Aras, “Ütopya Arzusunda Bir Distopyacı: Berci Kristin Çöp Masalları”, 1044.

paralel işlevini yitirir.⁵⁹

Ekolojik ütopya, ütopya ve distopya arasındaki geçişken özellikleri besleyen bir başka unsurdur. Kumar; ekolojik ütopyanın, ütopya ve distopya ile ilişkine değinir:

On dokuzuncu yüzyılın vizyonunun kalbinde olan şey, insanın toplumsal ilişkilerinin ve bireysel hayatın dönüştürülmesiydi. Bu, Morris için olduğu kadar Marx için de geçerliydi. Ekotopya bu vurguyu diğer herhangi bir çağdaş toplum felsefesinden daha güçlü şekilde yeniden kodu. Sonuçta Shevek'in Arz elçisinin sorusuna yanıtı, Aneares'in Urras'a yanıtı, İsa'nın Dostoyevski'nin Sorgu Yargıcı'na dile getirilmeyen yanıtı şudur: İnsan sadece ekmekle yaşamaz. Burada, bir kez daha, ütopya ve karşı-ütopyanın terimlerinin nasıl birbiri içine geçebildiğini, bu örnekte, modern ütopyanın maddi zenginliğinin nasıl karşı-ütopyaya aktarıldığını ve modern karşı-ütopyanın ahlaki karşı çıkışının nasıl sade bir ekolojik ütopyada cisimleştiğini görüyoruz.⁶⁰

Distopyalar, geleceğe dair yaptığı öngörülerle umutsuzluk ve umudun birlikteliğini sunmaktadır.⁶¹

Ütopya ve distopya arasındaki anlam farklılığı bir bakıma da öznelidir. Bugünkü ulaşım, erişim ve sağlık olanakları 17. yüzyılda yaşayanlar için ütopya olarak görülebilir ancak giderek artan iklim ve çevre krizi ekseninde baktığımızda ise yaşadığımız dönem distopik özellikler taşımaktadır. Bu öznelik birçok alanda vardır. Bir kişinin hain dediğinin bir başkasının kahramanı olabileceği gibi bir kişinin ütopyası bir başkasının distopyası olabilir.⁶²

2. Ütopyanın Serencamı ve Distopya

Ütopyanın başlangıcı Altın Çağ mitine kadar götürülebilir. Hesiodos, *İşler ve Günler (Ergai kai Hemera)* adlı eserinde insanların da Tanrı gibi üzüntüsüz ve kaygısız yaşadığı, mutlu ve huzurlu oldukları, başkalarıyla ve kendileriyle barışık, doğayla uyumlu oldukları bir dönemden bahseder. Altın Çağ'ın ardından Gümüş Çağı, Tunç Çağı, Kahramanlar Çağı ve Demir Çağı gelir. Her çağda insanın değeri biraz daha düşer.⁶³

Ütopyacı düşüncenin en eski örneklerinde, insanı evrensel bir mutluluk içine gören ve büyük dinlerin cennet tasarımlarına yansımış olan Altın Çağ özlemi yatar. Hesiodos'un dizelerinde bu çağ, insanların meşakkatlerden, acılardan kötü yaşlılıktan uzak yaşadıkları bir çağdır.⁶⁴

⁵⁹ Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, çev. Ali Galip (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2006), 655.

⁶⁰ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, 655.

⁶¹ Civelekoğlu, "Korkunçlaşan Dünyanın Teselli Noktası Olarak Distopya", 19.

⁶² Clayes, *Distopyanın Kökenleri*, 157.

⁶³ Engin Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", *Yeni Atlantis*, Francis Bacon, çev. Selin Aktuyun (İstanbul: Say Yayınları, 2022) 7.

⁶⁴ Atayman, "Ütopya Kavramına Genel Bir Bakış", 10.

Hesiodos'un kitabı aslında toplumsal politik bir eleştiridir. Altın Çağ, bolluklarla dolu iken, yazarın da içinde bulunduğu Demir Çağı adaletsizliklerle doludur ve insan dilerse bu adaletsizliği aşabilir. Ayrıca kitapta mevcut durumdan olması gerekene bir yönelim vardır. Ancak anlatılan dönem, bir gelecek tasavvuru değil; geçmişte olduğu varsayılan bir dönemdir.⁶⁵

Altın Çağ miti, geçmişe dair bir anlatı olduğu için Platon'un *Devlet*'inden ya da Kutsal Kitap'ın cennetinden farklıdır. Yine de insanı Altın Çağ mitinden cennet mitine taşır.⁶⁶ Platon, *Timaeus* diyalogunda Atlantis adında, toprağın yılda iki kez ürün verdiği, "insanların öteki insanlardan farklı olarak tanrısal bir öz taşıdığı", yüksek bir duvarla dış dünyaya kapalı bir ada ülkesinden bahseder.⁶⁷ Platon, *Devlet*'te geleceğe yönelik bir rasyonel bir toplum tasavvuru yapar. Bu nedenle *Devlet* ilk ütopya eseri kabul edilebilir. Platon'un yaptığı adil ve ideal toplumu akılsal bir ilkeye göre tasavvur etmektedir.⁶⁸ "Platoncu model, Homerik toplumla ilişki içinde ütopyacı düşüncenin döl yatağıdır."⁶⁹

Theodore Olson, ütopyacı düşüncenin ancak Yunan kültür toprağında yükselebileceğini ve öyle de olduğunu söylerken,⁷⁰ buna karşın Manuel ve Manuel ise "ütopyacı düşüncenin Hıristiyanlığa daha yakın olduğunu" ileri sürer.⁷¹ Ütopya ile Hıristiyanlık arasındaki ilişki Binyılcılık (Chiliasm/Kiliastik) düşüncesini gündeme getirir.⁷²

Hıristiyanlık: "Öte dünya inancı (Akılsallıkla yapılmış rasyonel bir tasavvur değildir.) nedeniyle ütopya düşüncesinin uzağına düşse de Binyılcılık (Büyük altüst oluşun ardından Mesih dünyaya dönüp 1000 yıl sürecek bir krallık kuracak.) gibi bir inanç nedeniyle ütopyaya çağ mitinden daha yakındır."⁷³ "Binyıl hem haksızlıkları tamir edecek hem de kötülerini cezalandıracaktır."⁷⁴

Bu dünyada kurulacak olan Tanrı krallığı, seküler ve içkin bir bakışın yansıması olmayıp öte dünya düşüncesi silinmeden, hatta güçlenerek dinsel ve aşkın bir Tanrı görüşünün ütopyik-dinsel hareketlere katkısıdır.⁷⁵

Batı ütopya düşüncesinin altında Yahudi-Hıristiyan ve Helenistik kültürünün etkisi olsa da ilkinin etkisinin modern dönemde yazılan ütopyalarda varlığını daha çok hissettirdiği açıktır.

⁶⁵ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 7-8.

⁶⁶ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 8.

⁶⁷ Atayman, "Ütopya Kavramına Genel Bir Bakış", 10.

⁶⁸ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 8-9.

⁶⁹ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 11.

⁷⁰ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 11.

⁷¹ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 11.

⁷² Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 11.

⁷³ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 12.

⁷⁴ Krishan Kumar, *Ütopyacılık*, çev. A. Somel (İstanbul: İmge Yayınları, 2005), 19.

⁷⁵ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 13.

Yahudi-Hıristiyan kültüründeki cennet tasavvuru Batı ütopyalarının en derin arkeolojik katmanı olarak görülebilir.⁷⁶

Thomas Müntzer'in öncülük ettiği köylü ayaklanmalarında veya kurtuluş teolojilerinde de dinsel ve mitolojik öğelerin etkileri görülebilir. Karl Mannheim'e göre, Binyılcılık düşüncesi ütopyik bakışın ilk örneğidir ve Thomas Müntzer'in öncülük ettiği köylü hareketi başlangıç noktasıdır:

Kiliastik yaşamışlığın gerçek ve belki de tek doğrudan niteliği, mutlak olarak var olmasıdır, mutlak mevcudiyetidir. Burada ve şimdi, tarihsel oluşumunun herhangi bir yerinde, biz her zaman varız, ancak kiliastik deneyim açısından bu var olma daima dışsal bir var olmadır. Kiliast kişiliğin mutlak deneyimi için şimdiki zaman, eskiden içsel olanın dışa vurup dış dünyayı dönüştürerek ona aniden nüfuz ettiği dönüştürücü bir alan hâline gelmektedir.⁷⁷

Kiliastik bilinç, Tanrı buyruğunun garantisinde her an kendini gerçekleştirebilecek bir potansiyelde tüm zamana nüfuz etmiştir.

Bir eserin ütopya olması ile ütopyacı fikirler taşıması aynı şey değildir.⁷⁸ Kumar, kiliastik bilinci ütopyik olarak nitelendirmez: "Binyılın düzeni önceden ilahi bir biçimde belirlenmiştir; zamanı geldiğinde ilahi bir müdahale ile gerçekleşecektir ve akılcı insan eylemiyle yaşama geçirilecek bir mükemmelleşme projesi olmadığından ütopya ile aralarında belli bir mesafe bulunur."⁷⁹

Dinsel anlatılar ve mitler ütopya düşüncesini etkilemiş olsalar da bir ütopya olarak kabul edilmezler. Yine de Hıristiyanlığın ütopya üzerindeki etkisi, ilk günah inancı bağlamında ütopya ve distopya ayrımını belirleyecek kadar güçlüdür. Ütopyacılar, ilk günah inancını reddederek elverişli koşullarda insanların ve toplumun mükemmelleşebileceğini tasavvur ederlerken; distopyacılar, insanın çıkarlarından, kibrinden ve ihtiraslarından vazgeçemeyeceği düşüncesine sahiptirler.⁸⁰ Bu ayrım Pelagianlar (insan kusursuzlaşabilirciler) ve Augustinyenler (günahlardan arınamazcılar) ayrımı olarak da okunabilir.⁸¹

Distopyacılar, ütopyalara dair uğraşların ardından şiddet ve tiranlıkla sonuçlanacak bir akibetin gerçekleşeceğini ileri sürerler.⁸² Çünkü sürekli çatışma hâlinde bulunan insanların kardeşliğine dair tüm söylemler muhaldir ve bu ancak despot bir anlayışla gerçekleşebilir.⁸³

⁷⁶ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 13.

⁷⁷ Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*, çev. M. Okyayuz (Ankara: Epos Yayınları, 2002), 237.

⁷⁸ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 11.

⁷⁹ Kumar, *Ütopyacılık*, 62.

⁸⁰ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 15.

⁸¹ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 15.

⁸² Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 15-16.

⁸³ Leszek Kolakowski, *Modernliğin Sonsuz Duruşması*, çev. S. Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1999), 200.

More'nin *Ütopya*'sı ile Platon'un *Devlet*'i karşılaştıran Kumar'a göre: "More'nin *Ütopya*'sı, akla göre düzenlenmiş adil bir toplum ile ilgili standartları düşürdüğü ve her yerde ve her zaman geçerliliğini koruyan, insanı aşan evrensel bir kanıtlama peşinde koşmadığı için, Platon'un ideal toplum anlayışından ayrılmaktadır."⁸⁴

Niklas'a göre More tarzı ütopya, bilgi bağlamında, "teorik kavrama olarak bilgiyi tahttan indiren pratik amaçlara doğru yönlendirerek", Platon tarzı ütopyaya karşı bir zafer elde etmiştir.⁸⁵ Öte dünyaya değil de bu dünyaya dair bir tasavvur oluşuyla ütopyayı çağrıştıran "Platon'un *Devlet*'inde kurucu ilkelerin gönderim noktasının idealar âlemi olması pratikte bir farklılaşmaya yol açmıştır."⁸⁶

Thomas I. White, toplumsal meseleleri ortak iyi (common good) çerçevesinde ele alarak toplumsal kötülüklerin önüne geçilebileceğini düşünen More'nin bunun için de ortak ile ortak mülkiyet arasında bağ kurduğunu belirtmiştir. Nitekim More de ortak refahın, adalet ve mutluluğun ancak özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla tesis edileceğini ileri sürmüştür.⁸⁷

Neticede ütopyalar kullandığı seküler dille ve seküler bir dünyaya seslenmekle Binyılcı düşünceden ve cennet tasvirlerinden uzaklaşırken, ideal veya mükemmel bir toplum tasavvuruna indirgenemeyeceği için de Platon'un *Devlet*'inden ayrılır.⁸⁸ More'nin *Ütopya*'sına kadar olan süreçte, ütopyamsı eserlerin ortak özelliği Hıristiyanlığın cennet inancının tesirinde kalmış olmalarıdır.⁸⁹ "Thomas More'nin *Ütopya* (1516) metni, kendisinden sonraki felsefe ve edebiyatı tayin edici bir biçimde etkilemiştir."⁹⁰

Ütopyalar, modernitenin geleceğe dair iyimser bakış açısına sahipken; distopyalar, post-modern yaklaşımla toplumsal bağlarını yitirmiş bireyin ulaşabileceği ekstrem durumu ve insanlık için oluşturabileceği tehlikeleri anlatmaktadırlar. Distopyalar toplum karşıtı olarak değil de bir toplumsuzluk hâli (dis-society) olarak nitelenmektedir.⁹¹

Kumar'a göre ütopya, çok canlı bir biçimde betimlediği modern toplumun ikilemlerini çözüme girişimidir, düzen ihtiyacı ile özgürlük arzusu ve merkezileşmiş örgütlenme ile yerel özerklik arasındaki çatışmayı çözümenin, imkânsız başarılararak çelişkileri aşmanın peşindedir.

⁸⁴ Kumar, *Ütopyacılık*, 63.

⁸⁵ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 11.

⁸⁶ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 25.

⁸⁷ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 23.

⁸⁸ Abat, "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi", 25.

⁸⁹ Atayman, "Ütopya Kavramına Genel Bir Bakış", 11.

⁹⁰ Atayman, "Ütopya Kavramına Genel Bir Bakış", 9.

⁹¹ Mesut Hazır, "Formation of Counter Society As a Consequence of Modern Impositions", *Humanities and Social Sciences Reviews*, 6/1 (2021) 421-432 akt. Fatin Şevki Bulut, "Dijitalleşme Ütopya Mı, Distopya Mı? Huxley Mı? Orwel Mı? Felsefi Bir Değerlendirme", 602-603.

Ütopya siyasi tartışmalara bir katkıdır ve ürettiği rakip ütopylarla tüm vaatlerine meydan okuyan antiütopyaya da imkân vermektedir.⁹²

İlk edebî distopik eser Herbert George Wells'in 1896'da yayınlanan *Doktor Moreau'nun Adası* adlı eseridir. Bu eserde, genetiğine yapılan müdahaleler sonucu canavara dönüşen insanlar anlatılır. Yevgeni Zamyatin'in 1921'de yayımlanan romanı *Biz*'de Velinimet'in yönettiği tek devlet vardır. Velinimet, sürekli olarak oy birliği ile seçilir. Buna karşın düzene muhalif olan kimseler vardır. Bunlar "mutluluğun düşmanları"dır. Yakalanırlar, işkence görürler, tedavi edilerek topluma kazandırılırlar. Ray Bradbury'nin 1953 tarihli romanı *Fahrenheit 451* vazifesi yangın söndürmek değil, kitap yakmak olan itfaiye çalışanlarını anlatır. Nazi Almanyası'nda Berlin'de 20.000 kitap yakılmıştır. Kitap yakılmasına karşı olanları yakalayan bir mekanik tazi vardır. Mekanik tazi totaliter yönetimlerin kontrolündeki teknolojinin ürettiği bir robottur. Muhalifler ise Platon, Budha, Gandhi gibi düşünürlerin kitaplarını ezberleyerek korumaya çalışmaktadırlar. İktidarın yakalayamadığı Montag muhalif bir karakterdir ve distopyanın içindeki umut ışığıdır.⁹³

Ütopylar umut yüklüdür, bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin düşlenen refah ve özgürlük tolu mu için katalizör olacağını anlatırlar. Distopyalar, ütopylara karşı okumalardır, karamsarlık yüklüdür, teknolojik ilerlemeler ve dijital dönüşüm sonucunda toplum üzerindeki kontrol ve tahakkümü arttığı bir serilmeme yapar.⁹⁴ Nail Bezel bu durumu şöyle ifade eder:

Ütopylar, bir çeşit yeryüzü cenneti önerirken, distopyalar akıllarında bir yerde gizli olan cenneti inşa etmeye çalışanların yarattığı cehennemi sergiler; ütopylar mutluluk için uyum gereğini vurgularken, distopyalar uyum düzeni adına yol açılan korkuyu ve acıyı anlatırlar.⁹⁵

Ütopya tasarımlarında geçmiş kurgulardan yararlandığı gibi çok farklı bir gelecek tasavvuru da yapılabilir. Burada ilginç olan, insanın ütopik ya da distopik geleceği kurgulayan metinler üretmeye devam etmesidir.⁹⁶

3. Her İmgelem Ütopya

İnsanların, en azından kendileri için, yaşamın daha kolay ve daha güzel olmasını istedikleri düşünülür. Ancak insanların ulaşabildikleri, erişebildikleri, sahip oldukları ve hasret kaldıkları, gereksinimleri ve tutkuları, yaşamdan beklentileri ve kaygıları farklıdır. Bu nedenle birilerinin ütopyasını birileri için distopya olabilir. Bu tenakuz için en uygun kavram üstopyadır. Ütopik ve

⁹² Kumar, *Ütopyacılık*, 84.

⁹³ Atasoy, "Ütopyacılık, Ütopya ve Distopya Üzerine Genel ve Eleştirel Bir Bakış", 64.

⁹⁴ Avcı, "Ütopya İçinde Distopya: Herbert George Wells'in Zaman Makinesi", 194.

⁹⁵ Nail Bezel, "Ütopyalarda ve Karşı Ütopyalarda Aklın ve İnsanın Durumu ve Kapsamı", *Varlık Dergisi*, 1025/3 (1993), 17.

⁹⁶ Avcı, "Ütopya İçinde Distopya: Herbert George Wells'in Zaman Makinesi", 194.

distopik kurgular, örtük bir biçimde karşıtını taşıırken, yaşadığımız çağa eleştirel bakabilmemize ve geleceği okuyabilmemize imkân verir.

Ütopik bir metin olan Charlotte Perkins Gilman'ın *Kadınlar Ülkesi (Herland)*; 2000 yıldır söz, karar ve yetkinin kadınlarda olduğu, kadınların partenogenezle çoğaldığı, erkek çocukların döllenme aşamasında elendiği, bu nedenle erkek nüfusun hiç olmadığı, "vahşilerin yaşadığı" dış dünya ile iletişime kapalı bir ülkedir. Bu ülkede annelik bireysellikten çıkarılmıştır, kolektiftir, kutsaldır, dindir. Flört ve evlilik yoktur. Kadınlar kardeştir, barışçıldır, atletik bedenlere sahip güçlü insanlardır, iyi dans ediyorlardır, spor yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıdır ve hızlıdır. Ülkede şehirler tertemizdir, savaş, suç, kıskançlık, üzüntü, açlık, israf görülmez. Tüm kadınlar tek bir ailedir, isimleri çok farklıdır, soyadları yoktur. Kendi elbiseleri kendileri yaparlar ve örme elbiseler giyerler. Eğitim ve sanat çok gelişmiştir. Vejetaryendirler. Gilman'ın kahraman kadınlarının hepsi beyazdır ve kürtaj karşıtıdır. Yeterince toprakları olmadığı için ölümlerini gömmekten 13. yüzyılda vazgeçmişlerdir. Ölümlerini yakarlar, aynı sebeple büyükbaş hayvan da beslemezler. Kadınlar ülkesini keşfeden üç erkekten biri olan Terry için etrafta bu kadar kadının bulunması muhteşem bir fırsattır. Hiçbir kadının kendisini reddedemeyeceğini düşünür ama çok farklı bir dünyanın içine girdiğini yavaş yavaş fark eder. Vandyck ve Jeff, bu ilginç yere kısa sürede uyum sağlasa da ABD'deki kadın hareketinin öncülerinden biri olan Gilman'ın kaleme aldığı *Herland*, Terry için tam bir distopyadır.

Distopik bir metin olan Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya'sı (Brave New World)* insanların endüstriyel üretim ürünü olarak toplumsal yapıya katıldığı, Alfa, Beta, Gama, Delta ve Epsilon beş sınıfı içeren, anne, baba, aile gibi kavramların tiksindirici bulunduğu, herkesin kendi sınıfında mutlu yaşadığı, ufak tefek problemlerin bir tür uyuşturucu olan "soma" ile çözüldüğü, "herkesin herkes için olduğu", herkesin herkesle cinsel birliktelik yaşadığı bir gelecek tasavvurudur. Buranın birilerinin ütopyası olmadığını kim söyleyebilir?

Gilman'ın ütopyasında anneliğe verdiği payeyi, kadınlığın bir yönelim değil de anatomik bir tasarım olduğunu söylemesini, kürtaj karşıtlığını ve kurgusunun tamamını birkaç yerli hariç beyaz insanlarla doldurmasını bugünkü kadın hareketlerinin onaylaması mümkün gözükmemektedir. Metni annelik dayatması ve kürtaj karşıtlığı nedeniyle distopik de bulabilirler. Yine de *Kadınlar Ülkesi* feminist ütopyanın ilk örneklerindedir, savaşın ve rekabetin olmadığı, barışçıl ve paylaşımcı bir toplum modelini anlatmaktadır. Erkekler olmadan da kadınların şehirler kurup, kültür, sanat, bilim alanında önemli işler çıkarabileceklerini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet algısının sorgulanmasının ötesinde erkeklerin hiç olmadığı bir dünya tasavvuru da birçokları için rahatsız edici olabilir. Kadınlar Ülkesi, aynı zamanda okuyucuya, ataerkil toplumsal yapısını,

kadın ver erkeğin cinsiyet rollerini sorgular. İnsan-insan, insan-toplum ve insan-doğa ilişkileri üzerine derinlemesine bir analiz sunar, ataerkil aklı aile, eğitim, okul ve din üzerine düşünmeye sevk eder. Yeni doğan bebekleri günahkâr kabul eden din anlayışı ve insanları cezalandıran Tanrı inancı sarsıcı bir şekilde sorgulanmaktadır.

Herland'ın kadınları "birbirlerini gerçek anlamda evrensel bir sevgiyle" severler. Onların ülkelerine ve birbirlerine bağlılıklarını anlatmak için "yurtseverlik kelimesi kifayetsiz kalır." Ataerkil toplumlarda; "Yurtseverlik ulusal çıkarların göz ardı edilmesiyle, sahtekârlıkla, milyonların acı çekmesine kayıtsızlıkla kol kola gider." *Herland*'ın kadınları için ise ülkenin her santimetrekaresi, "Onların çocuk yuvası, oyun alanı ve atölyesiydi. Ülkeyi güzel bir bahçeye, resmen küçük bir cennete çevirmişlerdi ve ülkelerine çocukları için kültürel bir çevre olarak değer veriyorlardı."⁹⁷

Herland'da binalar, şehirler vardı ama kadınlarının ülkelerinden ayrı, etrafı duvarlarla çevrili, sadece kendilerine ait hissettikleri bir "yuvaları" yoktur. Onlar için tüm ülke yuvadır. "Acı verecek denli yoğun olan, koşulların engeline takılan, birkaç kişiye karşı şahsi bağlığa odaklanan, ölüm hastalık ya da kısırlık, hatta sadece çocukların büyüyerek anneyi boş evde bir başına bırakmasıyla derin yara alan annelik içgüdü..."⁹⁸ *Herland*'da çok daha gelişmiş, tüm anneler tüm çocukların annesi olmuştur. Ülke bir bütündür.⁹⁸

Kadınlar Ülkesi'nde en sıra dışı olay kadınların üremeleridir. "(Tamamen erkeksiz kalan kadınlar) beş on yıl boyunca beraber çalışarak daha güçlü, daha bilgili ve birbirlerine daha da bağlı hâle gelmişler ve sonra bir mucize olmuş: Bu genç kadınlardan biri hamile kalmış. Elbette herkes bir yerlerde bir erkek olduğunu düşünmüş ama kimseyi bulamışlar. Sonra da bunun doğrudan Tanrı'nın bir armağanı olduğuna hükmetmişler ve bu kıvançlı anneyi Maaina Tapınağı'na yerleştirip sıkı gözetim altına almışlar."⁹⁹ Burada Bakire Meryem'in İsa'yı doğurmasına gönderme vardır. Ama bu sefer bir bakireden doğan erkek değil kız çocuğudur. Ayrıca *Kadınlar Ülkesi*'nde "bakire olmak ya da olamamak" gibi ataerkil kavramlar yoktur. Maaina Tapınağı'ndaki kutsal anne peş peşe beş doğum yapar. Hepsi kızdır. Sonra bu kızlar da yirmi beş yaşlarına geldiğine her biri beş kız daha doğurur. Böylelikle tapınak çocukları çoğalırlar. Bu arada yaşlılar öldükçe yeni nesilde erkeklerin varlığını hatırlayan kadın kalmamıştır.¹⁰⁰

Cesur Yeni Dünya'da insanlar kapısında "Cemaat, Özdeşlik, İstikrar" yazan Londra Merkez

⁹⁷ Charlotte Perkins Gilman, *Kadınlar Ülkesi*, çev. F. B. Aydar, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023), 123.

⁹⁸ Gilman, *Kadınlar Ülkesi*, 124.

⁹⁹ Gilman, *Kadınlar Ülkesi*, 72.

¹⁰⁰ Gilman, *Kadınlar Ülkesi*, 73.

Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi'nde üretilirler. Kadınların döllenişmesi, hamile kalması ve anne olması hem yasaktır ve hem de ahlak dışı bulunan iğrenç kavramlardır. Döllenişme ve embriyonun gelişimi endüstriyeldir. Toplumda istikrar her şeyden önce gelir. İstikrarın da güvencesi hipnopedya -uykuda eğitim- ile yapılan şartlandırmadır. Tüm şartlandırılmaların amacı insanlara kaçınılmaz yazgılarını sevdirmektir. Giyim kuşamınız, görevleriniz, yetenekleriniz, düşünme biçiminiz değişmez bir kast sistemi ile belirlenmiştir. Bunun için de herkes içinde bulunduğu sınıfı sevmek üzere şartlandırılır. Bu sayede herkes mutludur; herkes hem çalışır hem eğlenir. "Herkes herkes içindir." Tek eşlilik yoktur. Aşk, sevgi, bir insana bağlanma gibi duygular yoktur. Beklenmeyen sıkıntılı durumlar için uygun dozda soma alınması yeterlidir. Yan etkisi yok denecek kadar azdır ve sizi rahatlatacaktır. Yönetim herkese yeterince soma hediye etmektedir. Yaşlılık, orantısız vücut hatları, hastalanma yoktur.

Cesur Yeni Dünya'da her şey kusursuz işlerken, bu yeni standartlara göre bir de vahşilerin yaşadığı "Ayrıbölge" vardır. Ayrıbölge, eski dünya koşullarına sahiptir. Kadınların döllenişmesi, hamile kalması ve anne olması gibi tiksindirici işler olmaktadır. Buradaki vahşiler doğarak çoğalmaktadırlar. Tanrı inançları vardır. Huxley'in kurgusunda Bernard Marx, *Cesur Yeni Dünya*'nın makbul olmayan kişisidir, Alfa olmasına rağmen, endüstriyel üretimi sırasında meydana gelen bir hata nedeniyle, duygusallık gibi zaafı olan bir karakterdir. İç sesiyle de olsa sistemi sorgulamaktadır. Yaptığının doğru olmadığını düşünse bile sorgulama sürekli zihnini meşgul etmektedir.

Atwood, *Cesur Yeni Dünya* için kurgusu "bakış açınıza göre ya kusursuz bir dünya ütopyası ya da sakinlerinin güzel olduğu, hastalıklardan endişelerden uzak tutulduğu çirkin bir distopya" tanımlaması yapar¹⁰¹ ve "refahın gaddarlıkla değil de mühendislikle, şişelerde büyütülen bebeklerle, hipnoz üzerinden iknayla, sınırsız tüketimle, cinsel hüsrana ortadan kaldıran rastgele birlikteliklerle, oldukça zeki bir idari sınıf ile basit işleri sevecek şekilde programlanmış yarım akıllı işçilerin oluşturduğu alt grup arasında önceden belirlenmiş bir kast sistemiyle ve somayla, yani hiçbir yan etkisi olmaksızın anında mutluluk veren bir ilaçla elde edildiği bir totalitarizm" olduğunu belirtir.¹⁰²

Aldous Huxley, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının ardından *Cesur Yeni Dünya*'ya 1946 yılında bir önsöz yazma ihtiyacı duymuştur. Huxley, 1631 Magdeburg yağmasına gönderme yaparak Hiroşima'dan da ders alınacağını söyleyerek gelecek günlerin gerçekten barış dolu olmasa da sınırlı ve kısmi savaşların olacağını ileri sürmüş, nükleer enerjinin endüstriyel

---

¹⁰¹ Atwood, "Sunuş", 10.

¹⁰² Atwood, "Sunuş", 7.

amaçlar için kullanılacağından bahsetmiş, eşi görülmedik hız ve bütünlükte ekonomik ve sosyal değişimlere işaret etmiştir.¹⁰³

Yeni dönemde insan yaşamının var olan tüm biçimlerinin bozulacağına değinen Huxley, sürecin ileri derecede merkezileşmiş devler tarafından yönetileceği ön görmüş, toplumsal değişimlerin ekonomik ve sosyal karışıklar getireceğini belirtmiş, tüm dünyada devletlerin totaliterleşeceğini ileri sürmüştür.¹⁰⁴

Huxley, kaos karşısında “polis copu ve idam mangaları, yapay açlık, toplu hapsedmeler ve toplu sınır dışı etmeler yoluyla devlet” formatının, “yalnızca insanlık dışı değil” aynı zamanda “açık şekilde ileri teknoloji çağında bir yetersizlik” olduğu tespiti yapmıştır. Huxley’e göre yeni dönemin bilim insanları ve politikacıları, “insanlara köleliklerini sevdirmeye konusunda” büyük çaplı araştırmalar yapmalıdırlar. Ancak, “Kölelik sevgisi, insan zihin ve bedenlerinde derin ve kişisel bir devrimin sonucu olmadıkça başarılmaz.” Bu devrimi gerçekleştirmek için çocuk şartlandırma ve skoplamin gibi ilaçlarla ileri bir telkin tekniği uygulanmalı, sosyal ve ekonomik hiyerarşiyi korumak üzere insan farklılıkları üzerine bir bilim dalı geliştirilmeli, alkol ve diğer uyuşturucuların yerini alacak ve onlardan daha fazla keyif verecek bir madde üretilmeli ve insan ürününü standartlaştırmak üzere uzun vadede bir öjenik sistemine geçilmelidir.¹⁰⁵

Huxley, yazdığı ön sözde *Cesur Yeni Dünya*’da geçen cinsel ilişkide herkesin herkesle birlikte olabilmesini yeni dönemde uzak ihtimal görmemekte, daha şimdiden ABD’deki bazı şehirlerde boşanma sayılarının evlenme sayılarıyla eşitlendiğini belirtmekte, siyasal ve ekonomik özgürlükler azaldıkça cinsel özgürlüklerin artacağını ileri sürmektedir. Başka ülkeleri ele geçirme planları olmayan diktatörlere de cinsel özgürlükleri teşvik etmelerini önermektedir. Çok kısa sürede de evlilik cüzdanlarının, on iki ay geçerli köpek edinme, değiştirme ya da aynı anda birden fazla köpek bulundurma ruhsatları gibi satılacağını öngörmektedir.¹⁰⁶

Atwood’a göre: “Cinsellik genellikle ütopyalarla distopyaların merkez noktasıdır; kimin, kiminle, hangi cinsel organlarla ne yapabileceği insanoğlunun ana meşgalelerinden biridir.”¹⁰⁷ Gilman’ın 1915’te kaleme aldığı *Kadınlar Ülkesi*’nde annelik kutsanırken Huxley 1932’de *Cesur Yeni Dünya*’sında hamilelik, doğum ve annelik toplumdan çekilmiştir. Atwood’a göre Huxley’in öngörülleri doğrudur ve artık; “Seks ile üreme birbirinden ayrılmıştır ve kadınlar artık doğum yapamamakta, hatta bunu düşünmek bile tiksindirmelerine neden olmaktadır. Cinsel ilişkiler bir tür

¹⁰³ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 24.

¹⁰⁴ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 24-25.

¹⁰⁵ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 25-27.

¹⁰⁶ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 27.

¹⁰⁷ Atwood, “Sunuş”, 13.

boş zaman geçirme etkinliği hâline gelmiştir.”¹⁰⁸

İnsanlara boş zamanlarını değerlendirebilecekleri alanlar oluşturmak ve düzenli bir cinsel yaşam imkânı sunabilmek için fiziksel ortamlar ve hazır bedenler sunmak üretim odaklı kapitalist sistemin tamamlayıcısıdır.¹⁰⁹ İnsanların ya da toplulukların kendi kullandıkları isimlerin dışında başka bir şekilde kategorize edilmeleri de distopik bir yaklaşımdır.¹¹⁰

Ütopyaların birçoğunda siyahiler yok sayılmıştır, bu beyaz ten rengine sahip olmayan halklar için elbette distopik bir durumdur.¹¹¹ Siyahîleri, kadınları, etnik ve mezhepsel azınlıkları ve eşcinselleri emek mücadelesinin içinde eriten anlayışlar sorgulanır olmuş, bu gruplar Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kimlik mücadeleleriyle gündeme gelmeye başlamışlardır.¹¹² Son olarak neoliberal ütopyaların dünyanın yarısından fazlası için sefalet, yoksulluk ve adaletsizlik getirdiği de görülmektedir.¹¹³

Sonuç

Coğrafi Keşifler, Haçlı Seferleri, Reform, Rönesans, Aydınlanma düşüncesi ve modernite; bilim ve teknolojiye çok hızlı ilerlemelere zemin oluşturmuştur. Teknolojik değişim ve dönüşümün hızı giderek artmaktadır. Buna karşın tüm totaliter sistemlerin demokrasiye, tüm fanatik anlayışların hoşgörüyeye, toplumsal cinsiyet algısının kadın ve erkek arasında tam bir eşitliğe dönüştüğü söylenemez. Aynı zaman diliminde aynı metropol şehirde yaşayıp aynı marka bilgisayarın klavyesine dokunan ve aynı üniversite görev yapan iki akademisyenden biri çoğulcu, katılımcı, denetlenebilir, hesap verebilir bir yönetimle toplumsal yaşamın daha iyiye evrilebileceğini düşünürken, bir diğeri toplum üzerindeki denetim ve kontrolünün artırılmasıyla barış ve huzur ortamının tesis edilebileceğini söyleyebilir. Bilim ve teknolojiye ilerlemenin her devleti, her toplumu ve her insanı aynı şekilde dönüştürmediği görülmektedir.

Bilim ve teknolojiye ilerlemeleri bir umut olarak gören ütopyalar, insan aklının üretkenliğiyle ve iyimser bir bakışla, gelecekte var olan ideal bir toplumu tasavvur etseler de mükemmellik taşıyan sorgulanamaz metinler değildir. Modernizm, geleneksel düşünceye tepki olarak doğmuş, ilerlemeciliği tetiklemiş ama 20. yüzyılda peş peşe yaşanan felaketlerle birlikte karşısında, bütün öngörülerini ve iddialarını sorgulayan post-modern düşünceyi bulmuştur. Bu süreçte iyimser ütopyaların karşısına da kötümser ütopyalar, yani distopyalar

¹⁰⁸ Atwood, “Sunuş”, 13.

¹⁰⁹ Aras, “Ütopya Arzusunda Bir Distopyacı: Berci Kristin Çöp Masalları”, 1050.

¹¹⁰ Aras, “Ütopya Arzusunda Bir Distopyacı: Berci Kristin Çöp Masalları”, 1049.

¹¹¹ Clayes, *Distopyanın Kökenleri*, 162.

¹¹² Harvey, *Umut Mekânları*, 64.

¹¹³ Gordin vd., “Mekân ve Zamanın Ötesinde Ütopya ve Distopya”, 20.

çıkıştır. Zaten her ütopyanın içinde örtük bir distopya da vardır. Diğer taraftan en karamsar gelecek tablolarının betimlendiği distopik metinler de insanlara umut ışığı olacak çıkış arayışları içerir. Margaret Atwood, bu tenakuzu bir kelime ile adlandırmıştır: “Üstopya (Ustopia)”.

Atwood’un yaptığı örtülü tenakuz değerlendirmesine ve üstopya adlandırmasına dayanak, siyahilerin, eşcinsellerin, etnik azınlıkların yok sayıldığı, çoğunda en üst düzey yöneticiler arasında kadınların yer almadığı, engellilere yaşam hakkının verilmediği, kıyafet tercihlerinin, yeme içme şeklinin, boş zaman etkinliklerinin tek bir kültürün standartları aralığında olduğu, dış dünyaya kapalı ve bir şekilde ötekileştirilmişleri bulunan ütopyalardır.

Kadının konumu ve cinsellik, ütopyik ve distopik metinlerin merkezinde yer alır. Seks ve üremenin tamamen birbirinden ayrıldığı metinlerin yanı sıra cinselliğin hepten yok sayıldığı ütopyik tasavvurlar da vardır. Kadın erkek ilişkileri ütopyalarda tam olarak bir yere oturtulamamıştır, kadınlar üretimde erkeklerle aynı haklara sahiplerken, yönetim kurumlarının tepesinde erkekler vardır. Distopyalarda cinsiyet bir tüketim nesnesine, cinsellik de boş zaman etkinliği hâline dönüşmektedir, bu dönüşüm cinsellikle de sınırlı değildir, sosyal yaşam tamamen tüketimle özdeşleşmektedir.

Ütopyalar, eşitsizliklerle, sefaletle, baskıyla büyüyen krizlerden bir çıkış arayışı olarak ortaya çıkmış metinler olsalar da tek başına kadının konumu dahi bu metinlerin içindeki örtük ya da aşikâr distopik unsurlardır. Yine de yaşanan sorunlara sebep olan anlayışlara eleştiri getirirken, alternatif bir toplum tasarımıyla da çıkış yolunu gösterirler. Ütopyalardaki örtük distopik unsurların hiç de masum olmadığı göstermek için kaleme alınmış distopik metinlerin karakteristiği olan totaliter yönetimlere, bilim ve teknolojinin kötüye kullanılmasına ya da ekosistemin bozulmasına karşı mücadele eden muhaliflerin varlığı da yeni ütopyalara zemin hazırlayan ilk tasavvurlardır. Böylelikle de içerisinde yine örtük distopik unsurlar bulunan yeni ütopyalar kurgulanacaktır.

Sonuç olarak ütopyik ya da distopik tüm metinler insanın özgürlük ve refah arayışına dair iki ayrı yaklaşım tarzıdır. Birinde ideal bir toplum tasarlanmış, diğerinde yaşanabilecek felaketlerin tablosu çizilmiştir. Ancak iki metin türü de mevcut sisteme dair politik eleştiri yöneltirler ve insanda zamanın ve mekânın sosyolojisine dair farkındalık oluştururlar. Diğer taraftan her iki metin türü de yazarın içinde bulunduğu koşullardan ve beslendiği kayaklardan etkilenecek üretildiği için ideal varsayılanın içinde kötülük, karamsarlığın içinde umut taşır. Netice de ütopyik ya da distopik tüm imgelemler bir üstopyadır.

KAYNAKÇA

- Abat, Engin. "Ütopya Kavramının Tarihsel Olarak İncelenmesi". çev. Selin Aktuyun. *Yeni Atlantis*. İstanbul: Say Yayınları, 3. Basım, 2022.
- Aras, Emel. "Ütopya Arzusunda Bir Distopyacı: Berci Kristin Çöp Masalları", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7/2 (2023), 1043-1054.
- Aristoteles. "Kadıköylü Phaleas'ın Eşitlikçi Devlet Tasarısı". *Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları*. ed. S. Usta. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2005.
- Atasoy, Emrah. "Ütopyacılık, Ütopya ve Distopya Üzerine Genel ve Eleştirel Bir Bakış", *Doğu Batı*, 20/80 (2017), 55-72.
- Atayman, Veysel. "Ütopya Kavramına Geniş Bir Bakış". çev. Veysel Atayman. *Güneş Ülkesi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Atwood, Margeret (2007). "Sunuş". çev. Ümit Tosun. *Cesur Yeni Dünya*. İstanbul: İthaki Yayınları, 29. Basım, 2019.
- Atwood, Margeret (2011).
<https://www.theguardian.com/books/2011/oct/14/margaret-atwood-road-to-ustopia> (Erişim Tarihi: 08.07.2024)
- Avcı, Mahmut. "Ütopya İçinde Distopya: Herbert George Wells'in Zaman Makinesi". *Temaşa Felsefe Dergisi*, 16 (2021), 192-202.
- Bezel, Nail. "Ütopyalarda ve Karşı Ütopyalarda Aklın ve İnsanın Durumu ve Kapsamı", *Varlık Dergisi*, 1025/3 (1993), 17-25.
- Bloch, Ernst. *Umut İlkesi*. çev. Tanıl Bora. 2 Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Bloch, Ernst., Adorno Theodor Wiesenggrund. "Bir Şeyler Eksik: Ütopik Özlemin Çelişkileri Üzerine Tartışma". çev. H. Hünler. *Ernst Bloch'la Söyleşiler*. ed. U. U. Aydın. İstanbul: Habitus Yayıncılık, 2015.
- Bouchet, Thomas vd. (ed.). *Ütopya Sözlüğü*. çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2003.
- Buckley, Craig. "Introduction: The Echo of Utopia". *Utopie, Texts and Projects*. ed. Craig Buckley ve Jean Louis Violeau. 1967-1978, Los Angeles, CA: Semiotext(e), 2011.
- Bulut, Fatin Şevki. "Dijitalleşme Ütopya Mı, Distopya Mı? Huxley Mi? Orwel Mi? Felsefi Bir Değerlendirme". *Dijital Devlet*. ed. Kemal Çelebi ve Birol Kovancılar. 595-630. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.
- Civelekoğlu, Funda. "Korkunçlaşan Dünyanın Teselli Noktası Olarak Distopya", *Doğu Batı*, 20/80 (2017), 11-38.
- Clayes, Gregory. (2018). *Distopyanın Kökenleri: Wells, Huxley ve Orwell*. Çev. Zeynep Demirsu, Damla Göl. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Gilman, Charlotte Perkins. *Kadınlar Ülkesi*. çev. F. B. Aydar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Basım, 2023.
- Gordin, Michael D. vd. *Mekân ve Zamanın Ötesinde Ütopya ve Distopya, Ütopya/Distopya-Tarihsel Olasılığın Koşulları*. çev. E. Kartal vd. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Gürkan, Alper. *Ütopya ve Modern Dünya*. Ankara: Pruva Yayınları, 2018.
- Harvey, David. *Umut Mekânları*. çev. Z. Gambetti. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Hazır, Mesut- Dereci, Talha. "Hayat Bir Distopyadır: Modernlikten Postmodernliğe Bir Ütopya-Distopya Dikotomisi İçinde Toplum". *Doğu Batı*, Yıl: 20/80 (2017). 95-116.
- Huxley, Aldous. *Cesur Yeni Dünya*. çev. Ümit Tosun. İstanbul: İthaki Yayınları, 29. Basım, 2019.
- Jameson, Fredric. *Ütopya Denen Arzu*. çev. F. B. Aydar. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Kolakowski, Leszek. (1999). *Modernliğin Sonsuz Duruşması*, (Çev: S. Ayaz.). Pınar Yayınları.
- Kumar, Krishan. *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*. çev. Ali Galip. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2006.
- Kumar, Krishan. *Ütopyacılık*. çev. A. Somel. İstanbul: İmge Yayınları, 2005.
- Mannheim, Karl. *İdeoloji ve Ütopya*. çev. M. Okyayuz. Ankara: Epos Yayınları, 2002.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay-Derya Kömürücü. Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Mitchell, Sebastian. *Utopia and Its Discontents: From Plato to Postmodern*. London: Bloomsbury Academic, 2022.
- More, Thomas. *Utopia* çev. S. Eyüboğlu vd. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

- Usta, Sadık. *İlkçağ Ütopyaları: Mükemmel Toplum ve İlk Devlet Teorileri*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015.
- Usta, Sadık. *Türk Ütopyaları: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ütopya ve Devrim*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.
- Vieira, Fatima. "Ütopya Kavramı". çev. Zeynep Demirsu- Damla Göl. *Ütopya Edebiyatı*. ed. G. Claeys. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2021.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences